

A 14–16 ÉVES MŰVÉSZETI KÉPZÉSBEN RÉSZESÜLŐ TANULÓK PSZICHOLÓGIAI IMMUNKOMPETENCIÁJA ÉS ENNEK INTEGRÁCIÓJA A MŰVÉSZETI NEVELÉSSEL

Bredács Alice* és Kárpáti Andrea**

* *ELTE PPK, Neveléstudományi Doktori Iskola*

** *ELTE TTK, Természettudományi Kommunikáció és UNESCO
Multimédiapedagógia Központ*

A tanulmány pedagógiai szempontból tekinti át a pszichológiai immunitás szerepét a tanulók személyiségének alakulásában egy 14–16 éves, művészeti képzésben részesülő tanulókkal felvett, kérdőíves vizsgálat (Pszichológiai Immunkompetencia Kérdőív) segítségével. A kutatás célja annak feltárása volt, vajon jobb-e a képző- és iparművészet, zene, tánc és színészet művészeti területein tevékenykedő, kiemelkedő képességű tanulók pszichológiai immunitása, mint az általános képzésben részesülő fiataloké. Azt is vizsgáltuk, hogy a különböző művészeti ágakkal foglalkozók között milyen különbségek vannak a pszichológiai immunitás egyes faktorai mentén. A tanulmány zárásaként javaslatokat teszünk a bemutatott vizsgálati eredmények hasznosítására egyrészt a kiemelkedő képességű tanulók gondozása területén, másrészt a fejlesztésükkel foglalkozó tanárképzésben.

A pszichológiai immunrendszer

A pszichológiai immunrendszer fogalma

A biztonságérzetet erősen megnöveli az érzelmi élmények terén az anyagokkal való intenzív és folyamatos foglalkozás – írta egyik alapvető művében *Moholy-Nagy László* (1972), a 20. század világhírű magyar mestere a Bauhaus művészeti iskolában, a művészeti ágakkal, építészettel és tárgykultúrával kapcsolatos mesterségeket együtt, összefüggéseikben tanító Alapkurzus tanáráként. De vajon lehet-e bizonyítani, hogy az esztétikai nevelés az alkotói és a befogadói képességeken kívül a személyiség megküzdését is fejleszti? A művészetterápia mint gyógyító módszer már közel egy évszázada alkalmazza a rajzolást és festést, szobrászatot és tárgykészítést, zenét és táncot a lelki és idegrendszeri panaszok kezelésére és betegségek hátterének feltárására egyaránt (vö. pl. *Hárdy*, 1983; *Vass*, 2003).

A pszichológiai immunrendszer a kutatók szerint úgy védi a pszichét, mint ahogy a testet a hagyományos értelemben vett immunrendszer a testi betegségek ellen. A pszichológiai immunrendszer fejleszthető, terápiája integrálja a kognitív, érzelmi, viselkedési, érzékszervi és mindenfajta emberi feldolgozást igénylő tanulást és maximalizálja a mentális rehabilitációt (O'Brien, 2008; Oláh, 2009a, 2009a, b).

A pszichológiai immunitás mára olyan többdimenziós integrált koncepcióvá nőtte ki magát, amelyhez egy komplex működő modell tartozik, melyben a személyes rugalmas erőforrások vagy adaptív képességek a stressz okozta lelki sérülésektől védelmet nyújtanak. A pszichológiai immunitás és a hozzátartozó kompetenciák „képesé teszik az egyént a stresszhatások tartós elviselésére, a fenyegetettséggel való eredményes megküzdésre úgy, hogy a személyiség integritása, működési hatékonysága és fejlődési potenciálja ne sérüljön – inkább gazdagodjon – a stresszel való aktív foglalkozás során szerzett tudás élményanyaga és tapasztalat interiorizációja következtében” (Oláh, 2005a. 227. o.). A pszichológiai immunrendszer egy védő- mozgósító-megelőző rendszer, mely integrál bizonyos kompetenciákat, kiegyensúlyozza és felerősíti a személy és környezete közötti kölcsönhatásokat. „Védekezőképességünket a változó feltételekhez igazodóan folyamatosan fejleszti és irányítja önmagunk és környezetünk átalakításának folyamatát, szavatolva ezáltal hatékonyságunkat és jól működésünket (egészségességünket)” (Oláh, 2006. 1. o.).

A pszichológiai immunkompetencia hozzájárul a pozitív változások eléréséhez, segíti a problémahelyeztetést és az egyén lehetőségeihez illeszkedő megküzdési stratégiák helyes kiválasztását. Biztosítja az egyén megküzdési forrásainak nyomon követését és ezek gyors és megfelelő mozgósítását (Oláh, Nagy és G. Tóth, 2010). A különböző élethelyzetekhez alkalmazkodó és kevésbé alkalmazkodóképes megküzdési módok azonosíthatók. Ezek feltárásával feltérképezhető egy fiatalra jellemző megküzdési mintázat, ami alapján kialakítható egy olyan megküzdési stratégia, amellyel a fiatal nehézségeit, problémáit feldolgozni igyekszik (Soltész és Oláh, 2011). A fejlett pszichológiai immunitás aktív védeltséget nyújt a nehéz élethelyzetekben is, fejlettsége összefügg az étellel való megelégedettséggel és az áramlatélmény gyakoriságával (Oláh, 1999a). Struktúráját a személyiség komponensei alkotják. Azzal, hogy a magas potenciállal rendelkező komponensek a kognitív apparátust pozitív irányba befolyásolják, nő az énhatékonyság és az önszabályozás hatékonyságának érzete, eredményesebb lesz a megküzdés és biztonságosabb a célok elérése (Oláh, 2005a). Csikszentmihályi (1997, 1998) a legjobb megküzdési formának a saját célokért való küzdelmet tartja. Az áramlattevékenység pozitív élményállapothoz vezet, sőt a személy képességei a problémamegoldás közben egyre jobban kiteljesednek, és egyben pszichológiai és biológiai immunitása is erősödik (Oláh, 1999a; Forrai, 2011).

A pszichológiai immunitás komponensei és mérésük

A Pszichológiai Immunkompetencia Kérdőív (PIK) felnőtt és junior változatát *Oláh Attila* és munkatársai dolgozták ki.¹ Mindkét *önjellemezéses* standard kérdőív 16 faktorból (megküzdési képességből) áll. Kitöltésük időkorlátozott. A felnőtt kérdőívben 80, a juniorban 48 kérdés szerepel. Az előbbiben öt, az utóbbiban három kérdés tartozik minden faktorhoz. A válaszok egy négyfokú Likert-skálán adhatók meg, és azt mutatják, mennyire jellemző egy adott személyre egy adott képesség saját megítélése szerint. A Likert-skálán bejelölhető kategóriák: (1) Egyáltalán nem jellemző rám; (2) Egy kicsit jellemző rám; (3) Jellemző rám; (4) Teljesen jellemző rám. A javítókulcs alapján némely választ fordítottan kell kódolni, ez biztosítja a tanuló határozatlan válaszainak kiszűrését.

A kérdőívvel az mérhető, hogy a vizsgálati személynek mekkora a megküzdési kapacitása stresszhelyzetben, illetve milyen erős pszichológiai immunitással rendelkezik, és ennek melyek a jellemzői a vizsgált faktorok tekintetében. A kérdőívváltozatok árnyaltan és részletesen tekintik át a megküzdés kérdéskörét, az észlelési és az élmény-feldolgozási folyamatok sajátosságait és az ezekhez kapcsolódó motívumokat. Jól jelzik előre, hogy egy személy a stressz hatása alatt hogyan fog viselkedni (*Soltész és Oláh, 2011*). E képességeket az alábbiakban csak felsoroljuk, és jellemzőként csak egy-egy mondatot idézünk (*Oláh, 2005a*), bővebb kifejtésük a hivatkozott irodalomban található.

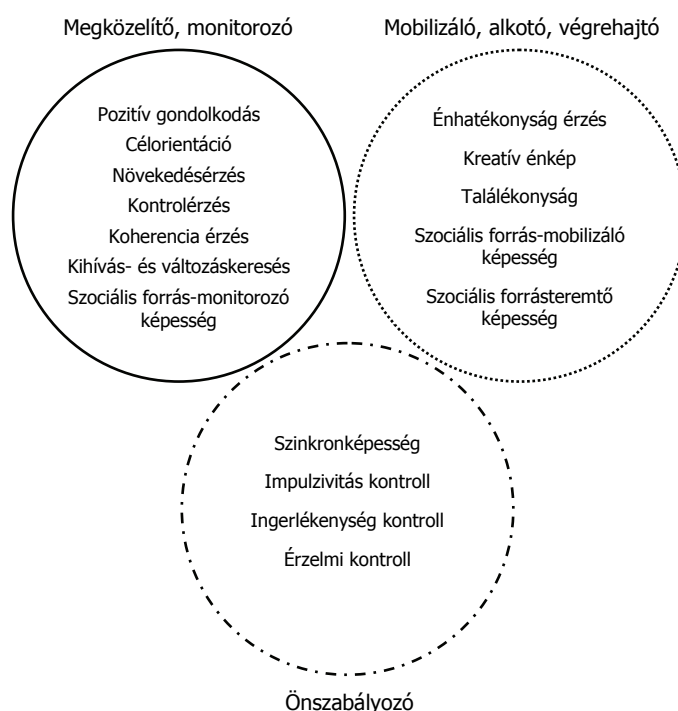
- *Pozitív gondolkodás*: A pozitív következmények, a kedvező változások elvárására és elővételezésére való hajlam.
- *Kontrollképesség*: A személy azon meggyőződését jelenti, hogy többnyire rajta múlik, mi fog történni azokban az élethelyzetekben, amelyekben részt vesz.
- *Koherenciaérzés*: Az összefüggések megértésére, megérzésére való képesség; annak érzése, hogy a külső környezet változásai előre jelezhetők, és erőteljes hit abban, hogy a dolgok úgy alakulnak, ahogyan az ésszerűen elvárható.
- *Öntisztelet*: Önmagunk pozitív értékelésén túl egy aktív értékmegővő, az önjutalmazásra is figyelmet fordító magatartás.
- *Növekedésérzés*: Saját fejlődésének folyamatosságát, önkiteljesedésének eredményeit reálisan szemlélve az egyén önmagát egy folyamatos megújulásra és növekedésre képes személyként definiálja.
- *Forrásmonitorozó képesség* (rugalmasság, kihíváskeresés): A kihívások vállalása, a tevékenységekbe való belemerülés, az új iránti fogékonyság és nyitottság, valamint a változás és fejlődés igénye jellemzi a magas pontértékű személyeket.
- *Forrásmobilizáló képesség* (énhatékonyság érzés): Az egyénnek az a szilárd meggyőződése, hogy képes azokat a viselkedéseket végrehajtani, amelyekkel az általa kitűzött célt megvalósíthatja.

¹ A *Pszichológiai Immunkompetencia Kérdőív* az angol nyelvű szakirodalomban Psychological Immune System Inventory (PISI) néven szerepel.

- *Forrásteremtő képesség* (problémamegoldó képesség, leleményesség): A személyiség kreatív kapacitása tervek, alternatív megoldások, eredeti ötletek kimunkálására, a tanult ismeretek olyan átstrukturálására való képesség, hogy azok alkalmas forrásként szerepelhessenek a megküzdési folyamatban, az élet problémáinak a megoldására.
- *Társas monitorozó képesség* (empátia): Annak mértékét mutatja, hogy a személy mennyire képes a társas környezet információit érzékenyen és szelektíven észlelni, valamint adekvátan felhasználni az aktuális és távlati célok megvalósítására.
- *Társas mobilizálás képesség*: Ennek birtokában az egyén sikeres mások irányításában, képes kiaknázni mindazt, ami másokban rejlik; el tudja érni, hogy támogassák a céljai megvalósításában.
- *Társas alkotóképesség*: Képesség a másokban szunnyadó rejtett képességek feltárására és hasznosítására az együttgondolkodás folyamatában.
- *Szinkronképesség*: Az egyén azon kapacitása, hogy képes együtt vibrálni a környezeti változásokkal.
- *Kitartás*: Az egyén akadályok keletkezése esetén is képes folytatni az elhatározott viselkedést, ebben a frusztrációs tolerancia magas szintje és a késleltetésre való képesség is erősíti.
- *Impulzivitás kontroll*: A viselkedés racionális kontroll és mentális programok által történő vezérlésére való képesség.
- *Érzelmi kontroll*: A kudarcok és fenyegetések keltette negatív emóciók uralásának konstruktív viselkedésbe való transzformálásának képessége.
- *Ingerlékenység gátlás*: Az indulatok, a düh és a harag érzelme feletti racionális kontroll gyakorlásának képessége, a düh konstruktív módon való felhasználásának képessége.

Az összetevők három alrendszerbe szerveződnek (1. ábra). A *megközelítő-monitorozó alrendszer* összetevőinek feladata a fizikai és a szociális környezet optimista szemléletű feltérképezése, megértése és kontrollálása. Elemei aktiválják az áramlattevékenységbe kerülést. Az *alkotó-végrehajtó alrendszer* összetevői arra szolgálnak, hogy a személy képes legyen mobilizálni és aktualizálni képességeit céljai elérése érdekében, közben megéli képességeinek fejlődését és az egyensúlyérzést. Az *önszabályzó alrendszer* funkciója a figyelem irányítása és a kontroll biztosítása a célok elérésének érdekében, összetevői szabályozzák az áramlatban való maradást (Oláh, 1999b, 2005a).

A 14–16 éves művészeti képzésben résztuló tanulók pszichológiai immunkompetenciája és ennek integrációja a művészeti neveléssel

1. ábra
A pszichológiai immunkompetencia fő komponensei és ezek összetevői
(Forrás: Oláh, 2005a. 89. o.)

Az alrendszerek egymással dinamikus kölcsönhatásban állnak, szabályozzák egymás működését, segítik az „én” működését, fejlődését és környezethez való alkalmazkodását. Az összetevők különböző csoportosításban további információkat hordoznak a vizsgálati személyekről vagy csoportokról. Például ki lehet gyűjteni a motiváló hatású összetevőket, vagy a kontrollfunkciókat jellemző összetevőket, de más csoportosítások is alkalmazhatók. A motiváció, a kontrollfunkciók és a pszichológiai immunitás kapcsolatát például Réthy Endréné vizsgálta (2003). Gyakorlatilag a különböző képességek és képesség-összetevők varianciáinak végtelen tárházával van dolgunk, egyedül a kutató céljain, szempontjain és hipotézisrendszerén múlik, hogy mit és milyen csoportosításban kíván hangsúlyozni a mérési eredmények feldolgozása során.

Tanulmányok sora (pl. Szélesné, 2005; Oláh, 2006; Forrai, 2011) bizonyította, hogy a védő tulajdonságok meghatározzák a személyiség egészséges magatartását, de a védő tulajdonságokat befolyásolják a családi és a kulturális tényezők, valamint a személy anyagi helyzete, életkora és neme is. Ugyanakkor a pszichológiai immunitás jellemzői kihatnak a viselkedésre, a tanulásra, a kapcsolatokra, az egészségi állapotra és az élet-hosszra.

Oláh (2006) 10–17 éves serdülők körében vizsgálta a család pszichológiai immunitásra gyakorolt hatását. Vizsgálatuk a család pszichológiai környezetére, a szülők személyiségére, megküzdési kapacitására, pszichológiai immunkompetenciájára és érzelmi intelligenciájára terjedt ki. Megállapították, hogy a jó szocializációs közegben és a meleg, szerető családi klímában a szülők pozitív immunvonásai könnyebben beépülnek a gyerekekbe. A szerzők szerint a 17 éveseknél a pszichológiai immunvonások (koherenciaérzés, kontrollképesség, kitartás) és a megküzdésstratégia-preferenciák (problémafókusz, feszültségkontroll) válnak jelentőssé. Pszichoszomatikus státusukra a legmarkánsabban érzelmi intelligenciájuk fejlettsége és önszabályzó képességeik szintje (érzelmi kontroll, impulzivitás kontroll, ingerlékenység kontroll) van hatással, míg 17 éves korig a kognitív személyiségtényezők (kontrollérzés, koherenciaérzés, célorientáció vagy kitartás) kapnak egyre nagyobb szerepet és ezek kifejlődését a szülők társas forrásmobilizáló képessége és társas forrásteremtő képessége befolyásolja. A diákok és szüleik legjobban az optimizmus, a kitartás és az önuralom terén hasonlítanak egymásra (*Oláh*, 2005b, 2006).

Más kutatás a pszichológiai immunitás nemzeti sajátosságainak feltárását, valamint a pszichológiai immunitás és a várható életkor, a pszichológiai immunitás és a szociális helyzet kapcsolati szorosságának, ezeken kívül a pszichológiai immunitás és az egészség kapcsolatának kimutatását célozta meg. A kutatók szerint az a kultúra, amelybe a pszichológiai immunitás beágyazódik, jobban hozzájárul az élet meghosszabbításához, mint a nagyobb anyagi ráfordítás (GDP). A jó pszichológiai immunitás végső soron a hosszabb, boldogabb és kiteljesedettebb élethez vezet (*Oláh, Nagy és G. Tóth*, 2010).

A pszichológiai immunitás kompetenciáinak mára már vannak ismert nemi jellegzettségei. Például a lányoknak gyengébb az érzelmi kontrolljuk (a szorongások leküzdése) és az ingerlékenységátzó képességük (a harag és az indulatok kontrollálása), azonban a fiúk konfliktuskezelése kevésbé problémamegoldó és az impulzivitás kontrolljuk (az ösztönök megfékezése, a helyénvaló viselkedés kiválasztása) is gyengébb (*Oláh*, 2006).

A pszichológiai immunitás szerepe a művészetpedagógiában

A kutatások (pl. *Oláh*, 2005a; *Nagy*, 2009) eredményei szerint azok a tanulók, akik bíznak képességeik hatékonyságában és fejlődésében, akik önmagukat kontrollképesnek, optimistának, kitartónak és leleményesnek tartják, csak azok képesek maguk elé értelmes célokat kitűzni, és ezért hatékonyan küzdeni. Az alacsony pszichológiai immunkompetencia szorongáshoz, önbizalomhiányhoz vezet.

A pszichológiai immunkompetencia fejleszthető, de intenzív és következetes nevelési feladat (*Szélesné*, 2005). A pedagógus feladata annak segítése, hogy magabiztos, énhatékony, feladatait önállóan megoldani tudó, kompromisszumképes, alkotóképes, felelősségteljes, azaz az életben és a munkában helytállni tudó felnőtteké váljanak a tanulók. Ezért a fejlett pszichológiai immunkompetencia elérését kulcskompetenciaként kellene kezelni. A pszichológiai immunkompetencia segítségével a tanulók megismerésére, illetve személyiségfejlesztésére vonatkozó programok állíthatók össze úgy, hogy a tág értelemben vett affektív taxonómiák elvi rendszereit konkrét tartalommal töltjük meg a vizs-

gálati eredmények alapján. Mindezek ellenére a tanulók pszichológiai immunkompetenciájának feltárásával és prevenciós jellegű fejlesztésével tudatosan és célirányosan csak kevés pedagógus foglalkozik (Bredács, 2009a, b).

A művészeti nevelés egyik kiindulópontja a tanuló személyiségének ismerete. Freud (1963/1982) a művészt olyan introvertált személyiségnek tekintette, aki nincs messze a neurózistól, de a neurózissal megküzdeni is képes a valóság átalakításával, laza szublimációs képességével, tudatának megnövelt áteresztőképességével. A művész számára gyakran okoz gondot a világ jelenségeire, környezetére, saját személyiségére és teljesítményére való túlzott érzékenység (Lombroso, 1998; Halász, 2002). Ennek az oka az, hogy az alkotás munkamódja a szokásostól jobban és speciálisabban veszi igénybe a központi idegrendszert (Kulcsár, 2001). A művész az alkotás folyamatában saját idegrendszerét terheli és állítja helyre (Halász, 2002). Az alkotói fejlődést oszcilláló, ciklikus, bipoláris változások jellemzik, mert az alkotás során váltakoznak az aktív, kreatív, érzelmdús és a passzív kiüresedett szakaszok. A szélsőséges lelkiállapotot az alkotásban létrejövő csúcslélmény és ennek óhajta és a kudarcból való szorongás közötti szakadék elviselése váltja ki. A csúcslélményben a kontroll elvész és így a művész önfelelt alkotásra képes (Maslow, 2004). Azonban Maslow (1968 idézi Kulcsár, 2001) a csúcslélmény árnyoldalaként az élmény folyamatos keresését is felveti.

A kamaszkor a vizuális alkotásnak a kisgyermekkorhoz hasonlóan kitüntetett korszaka (Kárpáti, 2004). A művészetek iránt vonzalmat érző kamaszoknál az identitásbeli problémák és a művészt jellemző sajátos lelki alkat problémái összeadódnak, ugyanakkor a művészet gyakorlása a pszichológiai immunitásra fejlesztően hathat. A valamely művészeti területen kiemelkedő képességű, de a tanulásban alulteljesítő tanulóknál az énerősítő folyamatok nem működnek megfelelően (Gyarmathy, 2002).

A kamaszkori személyesprobléma-feldolgozás (megküzdés) megismerésének és a kiemelkedő képességűek életpálya-vizsgálatának alapján egyaránt úgy tűnik, hogy a művészeti képzésnek a szakmai ismeretek átadásán felül törekednie kell a pszichológiai immunkompetencia megszerzésére is (Bredács, 2009a, b). Ezért a művészetet tanuló fiatalok számára olyan stratégiák megismerése és belsővé válása szükséges, amelyek birtokában a művésztjelölt – kikerülve az iskolából – egyedül is megküzd életének nehézségeivel és képes kiteljesedni. Ez az érettség sok személyes tapasztalattal szerezhető meg, valamint jól képzett pedagógusok és professzionális segítők együttes irányításával. A pszichológiai immunkompetencia alkotást segítő képességei csak kedvező szociális feltételek között fejlődnek megfelelően.

A pszichológiai immunkompetencia a legújabb tehetségmodellekben már egy-egy összetevőjével megjelenik. Például a Münchener Modellben, amit végleges formájában Heller, Perleth és Hany (2005) dolgozott ki, a tehetségfaktorok és a teljesítményterületek sorában helyet kapnak a művészeti képességek, míg a nem kognitív személyiségkarakterjegyek sorában a megküzdés és a kontroll képessége szerepel. Mindemellett e modell nyitott, rugalmasan bővíthető.

A művészeti nevelés hatása a pszichológiai immunkompetenciára

A művészeti alkotómunka területén az érvényesüléshez nem elég a tehetség, mert a sikernek a személyiségben gyökerező feltételei is vannak (*Getzels és Csikszentmihályi, 1976*). Ezért a tanulókat tanító művésztanárok azt az igényt fogalmazták meg, hogy a jó speciális képességek mellett szükség lenne olyan területek feltárására és fejlesztésére is, amelyek segítik a fiatal művészeket a sikeres alkotóvá válásban és a művészeti életben való érvényesülésben. Az alábbiakban egy olyan kutatásról lesz szó, amelynek alanyai valamely művészeti területen, többlépcsős képesség- és tehetségvizsgálaton vettek részt, és akiket a szakemberek kiemelkedő képességű tanulóként azonosítottak.

A vizsgálat céljai és hipotézisei

A kutatásban arra kerestünk választ, hogy kimutathatók-e a kiválasztott mérőeszközök és vizsgálati módszerek segítségével a képző- és iparművészetet, zenét, táncot és színészetet tanuló diákcsoportok (művészetet tanulók) és a kontrollcsoport (művészetet nem tanulók) közötti különbségek a 14–16 éves korosztálynál néhány képességterület tekintetében (kreativitás, térszemlélet, érzelmi intelligencia és pszichológiai immunkompetencia).

A vizsgálandó képességterületek kiválasztásának szempontjai a következők voltak: (a) az adott művészeti területen nyújtott teljesítmény szempontjából fontos képességelemek legyenek; (b) ezek objektív mérőeszkővel legyenek mérhetők; (c) a mérések ésszerű időn belül elvégezhetőek legyenek (tehát a hosszabb alkotófolyamattal járó művészeti produkciót nem vizsgáltuk).

A vizsgálni kívánt képességterületek kiválasztása a vizsgálatot megelőzően felvett tanári interjúkban megfogalmazottak alapján történt. Olyan képességterületeket választottunk, amelyek a jó technikai adottságokon kívül – a művészképzésben szakértőnek számító tanárok véleménye szerint – meghatározóak a művésszé válás szempontjából. Az interjúk eredménye az volt, hogy a kreativitást és a térszemléletet mindegyikük fontosnak tartotta, de művészeti áganként eltérő mértékben. Az érzelmi intelligenciát és a pszichológiai immunkompetenciát tartották a legfontosabbnak, de kifejlődésüket a tanárok többsége nem iskolai nevelési feladatként határozta meg, hanem „hozott tulajdonságként”, mellyel vagy rendelkezik a tanuló, vagy nem, jobb esetben a fejlesztési feladatot az iskolai mentálhigiéné programjára (ha egyáltalán van ilyen az adott iskolában) hárította. A tanárok a pszichológiai immunkompetenciát nem nevezték meg, de az alkotóelemeit igen, tehát a kompetenciát lényegesnek tartották.

A Pszichológiai Immunkompetencia Kérdőív faktorai között több olyan is szerepel, amely nélkül az alkotás lehetetlen. Ilyenek például a kitartás, a forrásmonitorozó, a forrásmobilizáló és a forrásteremtő képesség (amelyek megalapozzák a fejlett kreativitást is). Ezért feltételezhető, hogy

- a művészettel foglalkozó tanulók pszichológiai immunkompetenciája magasabb, mint a művészettel nem foglalkozóké,

A 14–16 éves művészeti képzésben részesülő tanulók pszichológiai immunkompetenciája és ennek integrációja a művészeti neveléssel

- a vizsgált művészeti csoportokra jellemző értékek eltérőek, és ezekkel leírhatók a csoportokat jellemző sajátosságok,
- a csoportokon belül megfigyelhetők a pszichológiai immunkompetencia jellegzetes nemi különbségei, de – hasonlóan például a kreativitáshoz – a művészetet tanulóknál a fiúk és lányok értékei sokkal inkább megközelítik egymást, mint a művészetet nem tanulóknál.

A vizsgálati minta

A mérésben 14–16 éves tanuló (N=300) vett részt. A tanulók közül 240 fő több éve a képességeinek megfelelő művészeti képzésben részesült a képző- és iparművészet, a zene, a tánc vagy a színészet területén (művészeti csoportonként: N=60). A fennmaradó 60 fő a kontrollcsoport tagjai közül került ki, ők nem végeztek jelentős művészeti tevékenységet.

A művészeti képzésben résztvevők vagy egy alapfokú művészeti iskola felsőbb évfolyamát látogatták, vagy valamely középiskola művészeti tagozatának, illetve fakultációjának első évfolyamán tanultak. E tanulók művészeti képességeinek megléte kritérium volt. A kontrollcsoport tagjai kilencedik osztályba járó középiskolások voltak. Az adatokat 2005 és 2008 között vettük fel pécsi, komlói, szombathelyi, zalaegerszegi, szentendrei és nyíregyházi alapfokú művészeti és középiskolákban. A tanulók személyesen vállalták, hogy részt vesznek a vizsgálatban. A művészeti csoportok kis létszáma tette szükségessé a több évig tartó mérést. A kutatást az adatok felvétele előtti években előmérés alapozta meg.

A mintában szereplő fiú-lány arányok viszonylag jól tükrözik a teljes populáció arányait (1. táblázat). A kérdőívet kitöltő 125 fiú közül 99, a 175 lány közül 141 vett részt művészeti képzésben. A művészetet nem tanulóknál a fiúk (47%) és a lányok (53%) aránya hasonló, a művészetet tanulóknál a lányok (60%) aránya magasabb volt, mint a fiúké (40%). A művészetet tanulóknál két olyan csoport képződött, amelyben jóval több lány volt, ezek a táncot és a képző- és iparművészetet tanulók csoportjai.

1. táblázat. A kutatásban résztvevő csoportok létszámadatai és nemi megoszlása

<i>A kutatásban részt vevő csoportok</i>	<i>Fiú/fő (zárójelben a mintában szereplő arányuk %-ban)</i>	<i>Lány/fő (zárójelben a mintában szereplő arányuk %-ban)</i>
Képző- és iparművészetet tanulók csoportja	16 (27)	44 (73)
Zeneművészetet tanulók csoportja	31 (52)	29 (48)
Táncművészetet tanulók csoportja	13 (20)	47 (80)
Színművészetet tanulók csoportja	35 (59)	25 (41)
Általános képzésben részt vevők csoportja	26 (47)	34 (53)
A teljes minta összes tanulója	Fiú/lány megoszlás és a százalékok átlaga 125 (42)	175 (58)

A tanulók családi hátterére vonatkozó adatokat (a családméretet, a szülők iskolai végzettségét és foglalkozását) a tanulók adták meg. Az adatokból egy családháttér-indexet (CSHI) számoltunk, mégpedig úgy, hogy minden változónál megnéztük, hány tanuló került bele az adott háttérváltozó esetében a felállított kategóriasorba. Ezt követően meghatároztuk a háttérváltozók súlyozott százalékos arányát: 20–20%-kal (ahol a szülők iskolai végzettségénél és foglalkozásánál az anya és az apa adatai külön szerepeltek). Majd ezek alapján csoportonként SPSS-programmal kiszámoltuk az egyes csoportokra vonatkozó családháttér-indexet.

A kontrollcsoport családi háttere valamivel kedvezőtlenebbnek látszott, mint a többi csoporté. Erre a csoportra a nagycsaládok magasabb száma, a szülők alacsonyabb iskolai végzettsége és alacsonyabb presztízsű foglalkozása jellemző. A művészetet tanulók közül a képző- és iparművészetet tanulók csoportjában található a legtöbb nagycsalád és a legkevesebb egyszülős család. A szülők között kevesebb az alacsony iskolai végzettségű. A zenét tanulók családjai között kevés a nagycsalád, a szülők végzettsége viszonylag magas. A táncot tanulók csoportjára jellemző a nagycsaládok kicsi és az egyszülős családok magas aránya. A szülők többsége érettségivel rendelkezik, de sok az alacsony végzettségű is. Az apák nagy számban vállalkozók, illetve fizikai dolgozók. Az anyák nagy része szellemi munkát végző.

A tanulók iskolai teljesítményének adatai az adatfelvételt megelőző félévi bizonyítványok átlagaira vonatkoztak. Képzéstípusonként két-két tanárral félig strukturált interjú készült azzal kapcsolatosan, hogy milyen képességeket tartanak az általuk tanított művészeti területen fontosnak, milyennek látják tanítványaik esélyeit a művészi pályán. A tanárok véleménye alapján választottuk ki a pszichológiai immunkompetenciát mint fontos és vizsgálendő képességterület, de véleményüket az eredmények kiértékelésénél is felhasználtuk.

Az adatok felvételének és feldolgozásának módszerei

A Pszichológiai Immunkompetencia Kérdőíven kapott eredményeket háromféle csoportosításban vetettük össze: két csoportban (művészetet tanulók és művészetet nem tanulók); öt csoportban (képző- és iparművészetet, zenét, táncot és színművészetet tanulók, valamint a kontrollcsoport); és nemi bontásban. A csoportok eredményeit a teljes kérdőíven, a három alrendszerben és a 16 faktorban is vizsgáltuk. A vizsgált változók rendszerét a 2. táblázat mutatja be.

Az adatok feldolgozása során elsőként a középátlag-pontértéket számoltuk ki a teljes kérdőívre, majd a három alrendszerre is. A leíró táblázatban a pontértéken kívül feltüntettük a csoportlétszám, a szórás, a standard hiba, a 95 százalékos megbízhatósági határérték és az elért pontérték minimum és maximum értékeit is. Minden leíró táblázathoz készült megfelelő ellenőrző statisztikai próba (Levene-teszt, kétmintás t-próba, ANOVA, Kruskal–Wallis-teszt, Scheffé–féle homogenitásteszt). Az egyes faktorokat oszlopos keresztábrák, illetve Khi-négyzet próba és Cramer-mutató alkalmazásával vizsgáltuk. A keresztábrák azt mutatták meg, hogy a csoportok hány százalékára jellemző vagy nem jellemző a vizsgált képesség.

A 14–16 éves művészeti képzésben részesülő tanulók pszichológiai immunkompetenciája és ennek integrációja a művészeti neveléssel

2. táblázat. A pszichológiai immunkompetencia vizsgálatának változói és jellemzésük

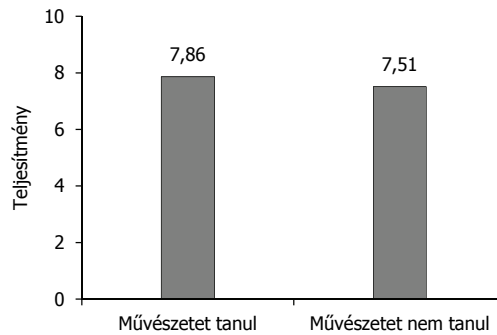
<i>A változó típus</i>	<i>Tartalma</i>	<i>Kategóriái</i>
Független változók	A tanulók művészeti ága Legalább két éve tanul intézményes keretek között művészetet	Képző- és iparművészetet tanul Zenét tanul Táncot tanul Színművészetet tanul Művészetet tanulók csoportja Művészetet nem tanulók csoportja (kontrollcsoport)
Függő változók	A tanulók pszichológiai immunkompetenciája Részterületei: 3 alrendszer és 16 faktor	48 kérdésből álló teszt kérdései: (1) Egyáltalán nem jellemző rám; (2) Egy kicsit jellemző rám; (3) Jellemző rám; (4) Teljesen jellemző rám.
Háttérváltozók	A tanulók szociális háttere Az év végi bizonyítványban megjelenő tanulmányi eredmény A tanulók neme	Családméret, a szülők iskolai végzettsége, foglalkozása; Jó tanuló; közepes tanuló; gyenge tanuló Fiú / lány

Az adatok feldolgozása során elsőként a középátlag-pontértéket számoltuk ki a teljes kérdőívre, majd a három alrendszerre is. A leíró táblázatban a pontértéken kívül feltüntetjük a csoportlétszám, a szórás, a standard hiba, a 95 százalékos megbízhatósági határérték és az elért pontérték minimum és maximum értékeit is. Minden leíró táblázathoz készült megfelelő ellenőrző statisztikai próba (Levene-teszt, kétmintás t-próba, ANOVA, Kruskal–Wallis-teszt, Scheffé-féle homogenitásteszt). Az egyes faktorokat oszlopos keresztábrákkal, illetve Khi-négyzet próba és Cramer-mutató alkalmazásával vizsgáltuk. A keresztábrák azt mutatták meg, hogy a csoportok hány százaléka jellemző vagy nem jellemző a vizsgált képességre.

Az empirikus vizsgálat eredményei

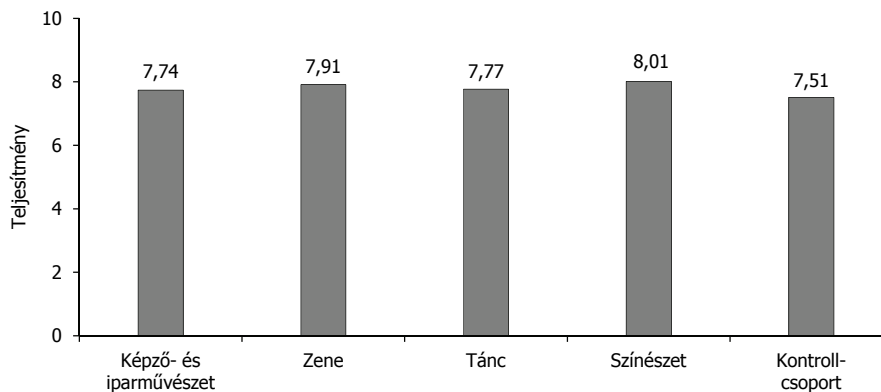
A Pszichológiai Immunkompetencia Kérdőív összeredményei alapján a művészettel foglalkozók pontértéke magasabb, mint a művészettel nem foglalkozóké, így az a feltételezésünk, hogy a művészettel való intenzív foglalkozás elősegíti a pszichológiai immunkompetencia fejlődését, igazolódott (2. ábra). Az eredmény a statisztikai próbák szerint kiterjeszthető a teljes populációra (a Levene-teszt segítségével kimutatható szignifikanciaszint: $p=0,13$; a kétmintás t-próbánál: $p<0,01$). Azonban teljes bizonyossággal nem tekinthetjük bizonyítottnak ezt az állítást, mert nem állnak rendelkezésre adatok arról, hogy vajon nem a magas pszichológiai immunkompetenciájú személyek választják-e eleve a művészeti képzést? A művészi területen kiemelkedő képességükről szóló,

életpályakövető vizsgálatok alapján ez nagy valószínűséggel kizárható (Getzels és Csikszentmihályi 1976; Czeizel, 2007, 2009).

2. ábra
A PIK eredményei a két csoportban

Az eredmények szerint a művészettel foglalkozó tanulók csoportjai között jelentősek az eltérések. A Scheffe-féle homogenitásteszt alapján a csoportok három pontértékszintre sorolhatók be, így magas pontértéket értek el a színészetet és a zenét tanulók, közepeset a táncot és a képző- és iparművészetet tanulók, és alacsonyabban a kontrollcsoport tagjai (3. ábra). Ez utóbbi csoportban a szórás is magasabb volt, míg a magas pontértéket elérő zenész tanulóknál a legkisebb. Az eredmények szignifikánsak (a Levene-teszt szignifikanciaszintje: $p=0,13$; az ANOVA teszté pedig: $p<0,01$).

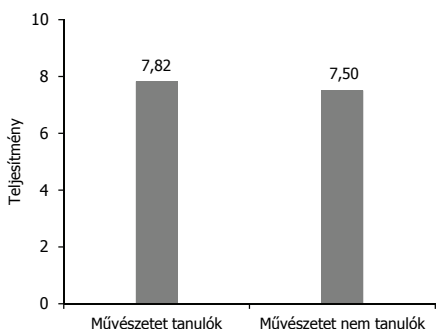

3. ábra
A PIK eredményei az öt csoportban

A további eredmények a három pszichológiai immunkompetenciára vonatkozó alrendszerrel kapcsolatosak: a megközelítő-monitorozó alrendszer, a mobilizáló-alkotó-végrehajtó alrendszer és az önszabályzó alrendszer vizsgálati eredményeit mutatják be.

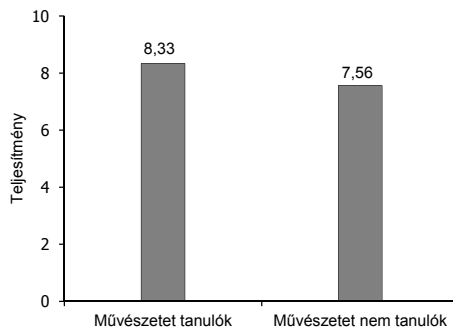
Az utolsó alrendszerrel a statisztikai próbák azt támasztják alá, hogy az eredmények csak az adott mintára érvényesek, illetve a teljes populációra nézve csak tendenciákat jeleznek.

A megközelítő-monitorozó alrendszer (ami azt mutatja, hogy az ember képes-e a fizikai és a szociális környezetét optimista szemléletűen feltérképezni, megérteni és kontrollálni) és a mobilizáló-alkotó-végrehajtó alrendszer (ami megmutatja, hogy a személy képes-e mobilizálni és aktualizálni a képességeit, érzi-e fejlődőképességét és személyiségének egyensúlyi állapotát) pontértékei a kontrollcsoportban alacsonyabbak, mint a művészetet tanulóknál. Azonban az önszabályzó alrendszer (ami azt mutatja meg, hogy a személy rendelkezik-e figyelmének összpontosításával és kellő kontrollal) pontértéke a művészetet tanulóknál alacsonyabb (4–6. ábra).

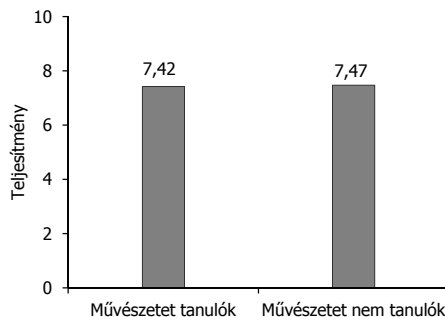
4. ábra

A megközelítő-monitorozó alrendszer eredményei a két csoportban

5. ábra

A mobilizáló-alkotó-végrehajtó alrendszer eredményei a két csoportban

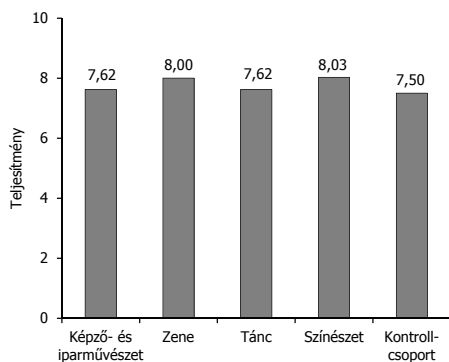

6. ábra

Az önszabályozó alrendszer eredményei a két csoportban

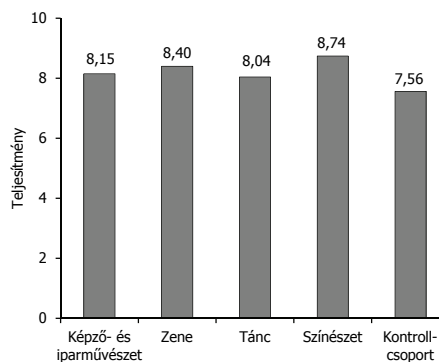
A megközelítő-monitorozó alrendszer pontértékei a művészetet tanulók csoportjaiban magasabbak, de két markáns különbség észlelhető, mert a zenét és színművészetet tanulók csoportjaiban jóval magasabbak a pontértékek, mint a másik két művészeti csoport-

ban (7. ábra). A mobilizáló-alkotó-végrehajtó alrendszer olyan képességeket tartalmaz, amelyek nélkül lehetetlen alkotást létrehozni, például a kitartás, a találékonyság vagy a forrásteremtés. Pontértékei minden művészeti csoportban magasak, de a színészetet tanulóknál a legmagasabb, míg a többi művészeti csoportban nagyjából egyforma. A szórássok a színészetet és a táncot tanulóknál magasabbak, mint a másik három csoportban, mert e két csoportban a nagyobb a középátlagoktól való eltérés (8. ábra). Az önszabályzó alrendszer pontértékeinek eredménye a művészeti csoportokban gyengébb. A kontrollcsoportnál csak a táncosok rendelkeznek magasabb pontértékkel (bár az értékek nagyon közeliak). A statisztikai próba szerint erre az alrendszerre nézve nem szignifikánsak az eredmények (9. ábra).

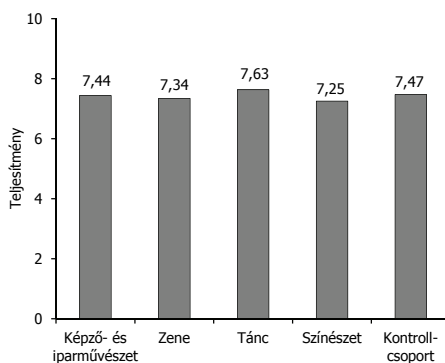
7. ábra

A megközelítő-monitorozó alrendszer eredményei az öt csoportba

8. ábra

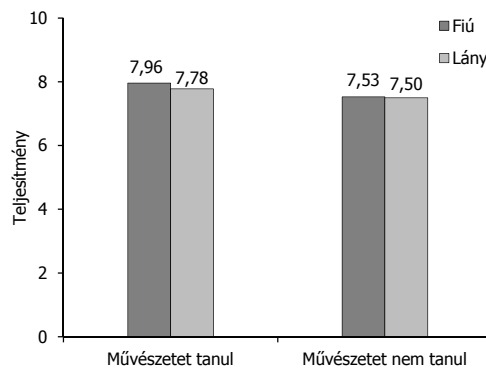
A mobilizáló-alkotó-végrehajtó alrendszer eredményei az öt csoportban

9. ábra

Az önszabályzó alrendszer eredményei az öt csoportban

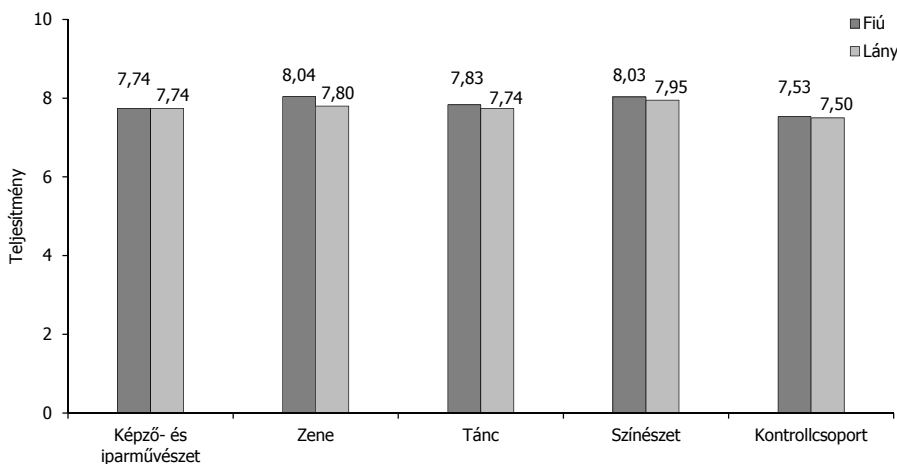
A teljes mintát figyelembe véve a fiúk minimálisan magasabb pontértéket értek el, mint a lányok. Ugyanakkor a fiúknál és a lányoknál egyaránt a művészetet tanulók kapták a magasabb pontértékeket. A legkevesebb pontot ebben a csoportosításban a művészetet nem tanuló lányok szerezték (10. ábra). A művészetet tanuló fiúk és lányok átlagpontértékei közötti különbség nagyobb, mint a művészetet nem tanuló fiúk és lányok átlagpontértékei között. Itt nem látható, hogy a művészeti alkotással való intenzív foglalkozás kiegyenlítő hatást gyakorolna a nemi különbségekre, ugyanis a kreativitáskutatások korábban ilyen eredményt hoztak. A magas kreativitásértéket mutató tanulók körében mindkét nemnél egyszerre figyelhető meg néhány férfias és nőies tulajdonság, ezért a kreatív emberek pszichikus működés szempontjából jobban hasonlítanak egymáshoz, mint a saját nemük kevésbé tehetséges tagjaihoz. További kutatás tárgya lehet, hogy a pszichológiai immunitás terén mi okozhatja a nemek közti nagyobb különbséget a művészetet tanulók csoportjában. A statisztikai próbák azt mutatják, hogy az eredmények a fiúknál és a lányoknál is szignifikánsak (a Levene-teszt szerinti szignifikanciaszint a fiúknál: $p=0,38$, a lányoknál: $p=0,24$; a kétmintás t-próba szignifikanciaszintje mind fiúk, mind a lányok esetében: $p=0,02$).

10. ábra

A PIK eredményei a két csoportban nemek szerint

A fiúknál a művészeti csoportok közötti eltérések a színészetet és a zenét tanulók előnyét jelzik a másik két művészeti ágban tevékenykedő fiúkkal szemben. A lányoknál a művészeti csoportok között – a pszichológiai immunkompetencia szempontjából – olyan kicsik az eltérések, hogy gyakorlatilag nincs hatással az, milyen művészeti ággal foglalkozik a személy. Minden fiú- és lánycsoportot egybevetve a zenét tanuló fiúk átlagpontszáma a legmagasabb, de a legalacsonyabb szórás is náluk található. Ugyanakkor a két legalacsonyabb pontszám a lánycsoportok (képző- és iparművészetet és táncot tanuló lányok) között található, alacsony szórás mellett (11. ábra).

11. ábra

A PIK eredményei az öt csoportban nemek szerint

A nemi sajátosságokra vonatkozó eredményeket összefoglalva a pszichológiai immunkompetencia szempontjából a legkevésbé fejlett csoport a művészetet nem tanuló lányok csoportja, utánuk következnek a művészetet nem tanuló fiúk. Ezek a tanulók, valószínűleg, kevésbé képesek megküzdeni a különböző stresszhelyzetekkel, és sérülékenyebbek a társas környezeti hatásokkal szemben is. Szociális tapasztalataikat nem tudják megfelelően beépíteni az általános tapasztalataik körébe és úgy hasznosítani azokat, hogy azok fejlődésüket szolgálják.

A 16 faktor egyenkénti értékelésénél az eredmények a következők: a művészetet tanulók *optimistábbak*, jobb a *forrásmonitorozó*, a *forrásmobilizáló*, a *forrásteremtő képességük* és a *kitartásuk*, mint a művészetet nem tanulóknak. A kontrollcsoportban a *koherenciaérzés*, a *kontrollképesség*, az *impulzivitás kontroll* és az *ingerlékenység kontroll* pontértékei valamivel magasabbak. Ezek a magasabb értékek azt mutatják, hogy a kontrollcsoport tagjai konformistábbak (3. táblázat).

A művészettel foglalkozó négy csoport *optimizmus* pontértékei között jelentős különbségek vannak, és azt mutatják, hogy a képző- és iparművészetet tanulók kevésbé optimisták, mint a többi művészetet tanuló csoportok. A *koherenciaérzés* esetében három művészeti csoport pontértéke alacsony, de a zenét tanulóké kiugróan magas és ez húzza fel a művészetet tanulók pontértékét a kontrollcsoporté fölé. A *kontrollképesség* pontértéke a művészetet tanulók csoportjaiban szinte egyforma, csak a zenét tanulóké alacsonyabb. A művészeti csoportokban az *öntisztelet* pontértéke két csoportban is a csoportátlag szintjén mozog, de a színészetet tanulóknál e pontérték átlag fölötti, míg a zenét tanulóknál átlag alatti.

A *forrásmonitorozó képesség* pontértékei a művészeti csoportokban – a teljes kérdőív összes faktorához viszonyítva – magasabbak. Ez a képesség jelenti a művészetet tanulók egyik erősségét. Különösen a színészetet tanulók pontértéke emelkedik ki, míg a táncot tanulóké valamivel alacsonyabb a minta összesített átlagánál.

A 14–16 éves művészeti képzésben résztuló tanulók pszichológiai immunkompetenciája és ennek integrációja a művészeti neveléssel

3. táblázat. A PIK faktorainak összetevői a két csoportban

<i>PIK faktorok Két csoport</i>	<i>Művészetet tanulók</i>	<i>Művészetet nem tanulók</i>	<i>Átlag</i>
Optimizmus	8,17	7,22	7,98
Koherenciaérzés	7,47	7,60	7,49
Kontrollképesség	7,75	7,93	7,78
Öntisztelet	7,89	7,48	7,81
Forrásmonitorozó képesség	9,09	8,12	8,89
Forrásmobilizáló képesség	9,21	7,95	8,96
Forrásteremtő képesség	8,58	7,38	8,34
Szinkronképesség	7,35	7,25	7,33
Kitartás	8,75	7,93	8,58
Impulzivitás kontroll	7,23	7,48	7,28
Ingerlékenység kontroll	7,63	7,98	7,70
Emocionális kontroll	7,46	7,24	7,42
Társas forrásmonitorozó képesség	8,08	7,57	7,98
Társas forrásmobilizáló képesség	7,23	6,87	7,15
Társas forrásteremtő képesség	7,84	7,18	7,71
Növekedésérzés	7,90	7,27	7,77

A *forrásmobilizáló képesség* pontértékei általánosságban szintén a magasabbak közé sorolhatók, ugyanakkor az eredmények a teljes kérdőívben a leghektikusabbak, bár van két majdnem egyformán kiugró pontszámú művészeti csoport: a színészetet és a zenét tanulók csoportja. A *forrásteremtő képesség* pontértékei is a kérdőív magasabb eredményei közé tartoznak, de az előbbi két faktor értékeinél valamivel alacsonyabbak. E faktor vizsgálata azért nagyon fontos, mert összefüggésbe hozható a kreativitással. A második rendkívül változatos pontértékeket produkáló képességterület. E képességben kiugróak a színészetet tanulók és a zenét tanulók, átlagosak a képző- és iparművészetet tanulók és alacsonyabb a képességszintje a táncot tanulóknak.

A *szinkronképesség* a táncot tanulóknál jóval mintaátlag feletti, míg a zenét tanulóknál mintaátlag alatti, a másik két művészeti csoportban csak kevéssel van az eredmény a mintaátlag felett. A teljes kérdőív viszonylatában a *kitartás* faktorában is magas pontértékek születtek. E faktorban a legmagasabb pontértékeket a képző- és iparművészetet és a táncot tanulók érték el. Egészében a teljes kérdőívben az *impulzivitás kontroll* faktorában születtek a legegyszerűsebb és egyúttal a legalacsonyabb eredmények, ahol csak a táncot tanulók és a kontrollcsoport tagjai értek el jobb eredményt. A színészetet tanulók ez irányú képességei a legkevésbé kedvezőek.

Az *ingerlékenység kontroll* sem erőssége a művészetet tanulóknak, bár a kontrollcsoport mellett a táncot tanulók is jó eredményt értek el. A kérdőívben kapott *érzelmi kont-*

roll pontértékei sem tartoznak a legmagasabbak közé. E faktorban kiemelkednek a zenét tanulók és elmaradnak az átlagtól (a kontrollcsoporttal egyetemben) a képző- és iparművészetet tanulók. A *társas forrásmonitorozó képesség* faktorában nagyjából hasonló pontértékekkel rendelkezik minden csoport, csupán a zenét tanulók emelkednek jelentősen az átlag fölé, és a kontrollcsoport marad el az átlagtól.

A *társas forrásmobilizáló képesség* pontértékei a legalacsonyabbak az egész kérdőívben, a csoportokon belül a zenét tanulóké a legalacsonyabb, ami egyúttal a teljes kérdőívben a leggyengébb eredmény is. A *társas forrásteremtő képesség* pontértékei változatosak, magasak a zenét és a színészetet tanulóknál és alacsonyak a táncot és a képző- és iparművészetet tanulóknál. A *növekedésérzés* magas pontértéke csak a színészetet tanulók csoportjában tapasztalható. Átlagnak megfelelő a pontérték a képző- és iparművészek csoportjában és átlag alatti a táncot tanulóknál. A koherenciaérzés, az öntisztelet, a szinkronképesség, az impulzivitáskontroll, az ingerlékenység kontroll és az érzelmi kontroll eredményei nem szignifikánsak, ezért ezek csak tendenciákat jeleznek (4. táblázat).

4. táblázat. A PIK faktorainak értékei az öt csoportban (pontértékben)

<i>PIK faktorok Öt csoport</i>	<i>Képző- és iparmű- vészet</i>	<i>Zene</i>	<i>Tánc</i>	<i>Színészet</i>	<i>Kontroll- csoport</i>	<i>Átlag</i>
Optimizmus	7,83	8,25	8,00	8,58	7,22	7,98
Koherenciaérzés	7,22	8,22	7,20	7,23	7,60	7,49
Kontrollképesség	7,80	7,55	7,82	7,82	7,93	7,78
Öntisztelet	7,78	7,53	7,95	8,30	7,48	7,81
Forrásmonitorozó képesség	8,93	9,03	8,75	9,63	8,12	8,89
Forrásmobilizáló képesség	8,25	9,93	8,53	10,12	7,95	8,96
Forrásteremtő képesség	8,23	8,85	7,83	9,40	7,38	8,34
Szinkronképesség	7,55	6,72	7,70	7,42	7,25	7,33
Kitartás	8,95	8,45	8,97	8,62	7,93	8,58
Impulzivitás kontroll	7,25	7,12	7,50	7,03	7,48	7,28
Ingerlékenység kontroll	7,82	7,58	7,92	7,20	7,98	7,70
Emocionális kontroll	7,15	7,93	7,42	7,35	7,24	7,42
Társas forrásmonitorozó képesség	7,92	8,67	7,77	7,95	7,57	7,98
Társas forrásmobilizáló képesség	7,58	6,27	7,37	7,68	6,87	7,15
Társas forrásteremtő képesség	7,58	8,45	7,15	8,18	7,18	7,71
Növekedésérzés	7,65	8,00	7,47	8,48	7,27	7,77

A csoportok eredményeinek pedagógiai értelmezése

A PIK-faktor egyenkénti eredményeinek elemzése és az egyes csoportok pszichológiai immunkompetenciájára vonatkozó jellemzők összegzése azt a célt szolgálja, hogy kiderüljön, hol lehet segíteni, esetleg fejleszteni a művészeti csoportok tanulóit a megküzdésben és a stressz feldolgozásában, illetve milyen jellemzőket kell elfogadni és figyelembe venni a velük való foglalkozás során.

A *képző- és iparművészetet tanulók* célorientáltak, nyitottak az újra, a fejlődésre. Végigvizik a saját maguk által kitűzött feladatokat. Ettől nem térítheti el őket még a körülményekkel vagy egy személlyel szemben érzett haragjuk sem, sőt konstruktívak abban, hogyan fordítsák ezt saját javukra. Tevékenységeiket úgy választják meg, hogy azok segítsék őket céljaik elérésében. Magas a frusztrációs toleranciájuk, ezért jól tűrik a kritikát, ugyanakkor nem túl optimisták. A szociális képességek terén vannak gyengeségeik, így gyenge a kapcsolatteremtő képességük és a meggyőzőképességük, gyenge szervezők és nem mutatnak társaik iránt nagy empátiát, mivel nem is észlelik a társas környezetüket kellő differenciáltsággal, inkább belső világukban élnek.

A *zenét tanulók csoportjában* sok faktor kapott magas pontértéket. Igen célorientáltak, tevékenységüket képesek céljaik elérésének érdekében megválasztani. Ezek a tulajdonságok teszik őket alkalmassá a sok gyakorlásra. Nyitottak az újra, fejlődőkéspek és optimisták, de kevésbé kitartóak, mint a más művészeti területeken jeleskedők. Bár a társas környezetükből jövő információkra érzékenyek, szociális képességeik mégsem tartoznak a legjobb tulajdonságaik közé, mert a társas környezetüket már nehezen tudják befolyásolni és megszervezni, inkább csak együttműködni tudnak, mint sem az együttműködést megszervezni vagy irányítani. Két területen gyengébbek a képességeik, az érzelmek kontrolljában és a személyiségük koherenciájának a megteremtésében és érzésében. Így nehezebben hangolják össze életcéljaikat gondolataikkal, érzéseikkel és viselkedésükkel, mint más művészeti területen tevékenykedők.

A *táncot tanulók csoportjára* sok olyan tulajdonság jellemző, amit a szakirodalomban a „művész tulajdonságainak” tartanak. Nagyon erős a meggyőződésük, hogy céljaikat elérik és ehhez kellően optimisták is. Tevékenységüket céljaiknak rendelik alá. Kitarításuk, találékonyságuk, alkotóképességük segíti őket a terveik megvalósításában. Alkalmassak az alternatívák kidolgozására és megvalósítására is, mert nagyon nyitottak az új dolgokra. A leggyengébb oldaluk a társas forrásmobilizáló képességük, így kevésbé ügyesen teremtenek maguk számára hasznos kapcsolatot, nehezen szerzik meg mások támogatását. A környezetük változásai mellett nehezen figyelnek saját tevékenységükre. Ezért számukra különösen fontos a meleg elfogadó környezet. Kontrollképességeik gyengébbek, így a kelletténél nagyobb teret engednek ösztöneiknek, az első benyomásoknak és nehezen kontrollálják érzelmeiket is. Ezek miatt viselkedésüket nem mindig tudják a szituációnak megfelelően racionalizálni. Alacsonyabb náluk az öntisztelet is.

Általában a *színészetet tanulók csoportjára* jellemzők a legmagasabb értékek, melyek céljaik elérésében, az ehhez szükséges tevékenységek kiválasztásában, az élettervek rugalmas alakításában, az ismeretek átstrukturálni tudásában valósul meg. Rendkívül nyitott személyiségek. Kitartóak és optimisták és tisztában is vannak jó képességeikkel.

Ugyanakkor náluk is gondot jelent az impulzivitás kontrollja, azaz ösztöneik megfékezése és a viselkedés racionalizálása. Koherenciaérzésük is alacsonyabb. Eltérnek más csoportoktól abban, hogy haragjukat, ingerlékenységüket nehezebben tudják megfékezni. E három tulajdonság a leggyengébb oldaluk.

A *kontrollcsoportban* a tanulóknak erősebb a forrásmonitorozó és a forrásmobilizáló képességük, mint a művészetet tanuló csoportokban. Ennek az lehet az oka, hogy ők alkalmazkodóbbak, konformistábbak, mint a művészetet tanulók. Azonban a konformistáknak a többi pszichológiai immunkompetencia értékük általában alacsonyabb (Jármí és Ribiczey, 2008), mint ahogy ez ebből a vizsgálatból is kiderül. Így kifejezetten alacsony a célok kigondolásának és megvalósításának képessége és az ezekhez szükséges tevékenységek helyes kiválasztása. A szociális képességeik is gyengék, különösen a környezetből érkező információk szelektív észlelése és felhasználása, illetve a csoportépítés, a szervezés és az együttműködés. Kevésbé öntisztelőek és a szinkronképességük is alacsony.

Az öt csoportos vizsgálatban csak az öntisztelet, az impulzivitáskontroll és az érzelmi kontroll tekintetében nincs korreláció. A korrelációs elemzések megmutatják, hogy a szülői háttérvizsgált változói (a családméret, a szülők iskola végzettsége, foglalkozása) és a pszichológiai immunkompetencia között nincs vagy csak igen minimális (lineáris, vagy fordított) a szignifikáns kapcsolat. Lehetséges, hogy más háttérváltozók jobban befolyásolják a pszichológiai immunkompetenciát (5–6. táblázat).

5. táblázat. A PIK eredményei és családi háttér korrelációja az öt csoportban

PIK és CSHI korrelációja Öt csoport	A PIK eredményei				
	Képző- és iparművészet	Zene	Tánc	Színész	Kontroll
Családiháttér-index	-0,15	-0,07	0,10	0,11	0,10

6. táblázat. A PIK eredményei és családi háttér korrelációja a művészetet tanulók és művészetet nem tanulók csoportjaiban

PIK és CSHI korrelációja Két csoport	A PIK eredményei	
	Művészetet tanulók	Művészetet nem tanulók
Családiháttér-index	0,06	0,10

A korábbi kutatásokban, például a vizuális képességek vizsgálatakor, sem találtak összefüggést a képességszint és a családi háttér között (Kárpáti és Gyebnár, 1996), és a serdülők képi nyelvének vizsgálatánál (Kárpáti, 2004), valamint a térszemlélet longitudinális mérésénél sem (Séra, Kárpáti és Gulyás, 2001).

A pszichológiai immunkompetencia faktorainak szempontjából a vizsgált csoportokat karakterisztikus pozitív és fejlesztésre szoruló jegyek jellemzik. Ezek közül némelyik kifejezetten kapcsolatba hozható a művészeti tevékenységgel. Nem állítjuk, hogy csak jó személyiségstruktúrával lehet valaki sikeres művész, de az eredményekből jól látható, hogy azok a művészelöltek, akik korábban már alapos művészeti képzésben részesültek, társaiknál jobb immunkompetenciával rendelkeznek.

A kutatás eredményei arra hívják fel a figyelmet, hogy a művészetet tanuló csoportokban a tanulók sikerességének kulcsa a célok kitűzésével és elérésével kapcsolatos erőfeszítésekben keresendő. Ezzel e kutatás nemcsak a művészeti nevelés személyiségfejlesztő hatását igazolja, hanem arra is figyelmeztet, hogy a hagyományos módszereken túl célirányos, személyiségközpontú fejlesztő programokkal kiegészítve lehet igazán sikeres a művészetoktatás.

Irodalom

- Bredács Alice (2009a): A pszichológiai immunkompetencia és a művészeti területeken tehetséges tanulók képzése az iskolában. 1. rész. *Scientia Pannonica*, 2. 1. sz.
http://scipa.uni-pannon.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=80&Itemid=35. Utolsó megtekintés: 2009. március 31.
- Bredács Alice (2009b): A pszichológiai immunkompetencia és a művészeti területeken tehetséges tanulók képzése az iskolában. 2. rész. *Scientia Pannonica*, 2. 2. sz.
http://scipa.uni-pannon.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=83&Itemid=35. Utolsó megtekintés: 2009. március 31.
- Csikszentmihályi Mihály (1998): *És addig éltek, amíg meg nem haltak*. Kulturtrade Kiadó, Budapest.
- Csikszentmihályi Mihály (1997): *A flow - az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Getzels, J. és Csikszentmihályi, M. (1976): *The creative vision: A longitudinal study of problem finding in art*. Wiley, New York.
- Czeizel Endre (2007): *Festők, gének, szégyenek. Magyar festőművész-géniuszok családfaelemzése*. Galenus Könyvkiadó, Budapest.
- Czeizel Endre (2009): *A magyar festőművész-géniuszok sorsa*. Galenus Könyvkiadó, Budapest.
- Forrai Márta (2011): A személyiség erősségeinek és a családi háttér szerepének vizsgálata a serdülők iskolai alkalmazkodásában. *Iskolakultúra*, 6–7. sz. 98–111.
- Freud, S. (1963/1982): *Esszék*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Gyarmathy Éva (2002): Asszertivitás – önelfogadás és mások elfogadása.
<http://www.lelekbenotthon.hu/2002/09/gyarmathy-eva-asszertivitas-onelfogadas-es-masok-elfogadasa/>. Utolsó megtekintés: 2012. szeptember 10.
- Halász László (2002): *A freudi művészetpszichológia - Freud, az író*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Hárdi István (1983): *A dinamikus rajzvizsgálat*. Medicina Kiadó, Budapest.
- Jármí Éva és Ribiczey Nóra (2008): Érzelmi intelligencia kérdőíves vizsgálata gyermekotthonban élő sergülőknél. Előadás. MPT XVIII. Országos Tudományos Nagygyűlése, Nyíregyháza, 2008. május 22–24.
- Heller, K. A., Perleth, C. és Hany, E. A. (2005): Müncheni Modell.
www.ank.sulinet.hu/AGORA/doks/tehetseg/ppt090221/Tehetseg1.ppt. Utolsó megtekintés: 2006. augusztus 25.

- Kárpáti Andrea (2004): *A kamaszok vizuális nyelve*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kárpáti Andrea és Gyebnár Viktória (1996): A vizuális képességek pedagógiai és pszichológiai mérésének összefüggései a Leonardo Programban. *Magyar Pszichológiai Szemle*, **52**. 4–6. sz. 273–296.
- Kulcsár Zsuzsanna (2001): Az alkotói lét csapdái. In: Pléh Csaba, László János és Oláh Attila (szerk.): *Tanulás, kezdeményezés, alkotás*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 9–40.
- Lombroso, C. (1998): *Lángész és örültség*. LAZI Bt., Szeged.
- Moholy-Nagy László (1972): *Az anyagtól az építészetig*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Maslow, A. (2004): *A lét pszichológiája felé*. Ursus Libris Kiadó, Budapest.
- Nagy Henrietta (2009): Egy objektív érzelmi intelligencia-teszt konvergencia és prediktív érvényességének empirikus tesztelése. *Iskolakultúra*, 1–2. sz. 20–27.
- O'Brien, R. J. (2008): *Uncharted territory: The mental immune system*. Kindle Edition, PublishAmerica, Baltimore.
- Oláh Attila (1999a): A tökéletes élmény megteremtését serkentő személyiségtevényezők serdülőkorban. *Iskolakultúra*, **9**. 6–7. sz. 15–27.
- Oláh Attila (1999b): Útmutató a Pszichológiai Immunkompetencia Kérdőív (PIK) használatához. Kézirat. ELTE, Budapest.
- Oláh Attila (2005a): *Érzelmek, megküzdés és optimális élmény. Belső világunk mérésének módszerei*. Trefort Kiadó, Budapest.
- Oláh, A. (2005b): Measurement of psychological immunity: psychometric properties of a new inventory and validity study of a new concept. Előadás. 8th European Conference of Psychological Assessment, Budapest, 2005. augusztus 31.–szeptember 4. 119.
- Oláh Attila (2006): Az egészséges személyiségfejlődés és a pszichológiai immunitás szociális kontextusa: longitudinális elemzés. Kutatási beszámoló, OTKA kutatások.
- Oláh, A. (2009a): Psychological Immune System: A model for human beings' psychic apparatus of stress managing. Előadás. 30th „Stress and Anxiety Research Society Conference”. STAR 2009. Budapest, 2009. július. 16–18. 69.
- Oláh, A. (2009b): Psychological immunity: A new concept of coping and resilience. Előadás. Coping and Resilience International Conference, Dubrovnik, 2009. október 3–6.
- Oláh, A., Nagy, H. és G. Tóth, K. (2010): Life expectancy and psychological immune competence in different cultures. *Empirical Text and Culture Research*, **4**. sz. 102–108.
- Réthy Endréné (2003): *Motiváció, tanulás, tanítás. Miért tanulok jól vagy rosszul?* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Séra László, Kárpáti Andrea és Gulyás János (2002): *A térszemlélet. A vizuális-téri képességek pszichológiája, fejlesztése és mérése*. Comenius Kiadó, Pécs.
- Soltész, P. és Oláh, A. (2011): Confirmation of the three-dimensional structure of Psychological Immune System Inventory. Előadás. The 12th European Congress of Psychology: „Understanding & Embracing Diversity”. Isztambul, 2011. július 4–8. 709.
- Szélesné Ferencz Edit (2005): Az individuálpaszichológia pedagógiai szemléletének újabb vetülete - a pszichológiai immunrendszer fejlesztése. *Új Pedagógiai Szemle*, **55**. 10. sz. 34–41.
- Vass Zoltán (2003): *A rajzvizsgálat pszichológiai alapjai*. Flaccus Kiadó, Budapest.

A 14–16 éves művészeti képzésben résztuló tanulók pszichológiai immunkompetenciája és ennek integrációja a művészeti neveléssel

ABSTRACT

ALICE BREDÁCS AND ANDREA KÁRPÁTI: PSYCHOLOGICAL IMMUNE COMPETENCE AMONG 14- TO 16-YEAR-OLD ART LEARNERS AND ITS INTEGRATION INTO ART EDUCATION

The paper provides an overview of the role of psychological immune competence in the personality development of 14- to 15-year-old art learners through a comparative evaluation of their responses to the Psychological Immune Competence Questionnaire (*Oláh, 1999b*) with learners receiving no art education. The aim of this study was to identify the effects of immersion in forms of the visual and performing arts on the psychological immunity of adolescents. We also examined differences in effects of genres of art (fine art and design, music, dance and drama) on the level of the factors of psychological immunity. We conclude the study with suggestions on how these results may be used in education through the arts.

Magyar Pedagógia, **112**. Number 4. 197–219. (2012)

Levelezési cím / Address for correspondence: Bredács Alice, H–7627 Pécs, Zöldellő utca 4/b, Kárpáti Andrea, ELTE TTK, Természettudományi Kommunikáció és UNESCO Multimédia-pedagógia Központ, H–1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/a A épület, VII. em. 7. 25–26.